

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۲/۱۵
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۵/۸

فصل نامه علمی - پژوهشی مشرق موعود
سال دهم، شماره ۳۹، پاییز ۱۳۹۵

تحلیل ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور در مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران

حسن نجفی^۱
حسن ملکی^۲
مهدی سبحانی نژاد^۳

چکیده

هدف این پژوهش، تحلیل مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران از لحاظ میزان توجه به ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور است. روش پژوهش، توصیفی و از نوع تحلیل محتواست و رویکرد آن نیز کاربردی به شمار می‌رود. جامعه پژوهشی، متن سند مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران، مصوب آذرماه ۱۳۹۰ است که با توجه به ماهیت موضوع پژوهش و محدودیت جامعه آماری، از نمونه‌گیری صرف نظر شده و سند مذکور به طور کامل مورد بررسی قرار گرفته است. ابزار اندازه‌گیری، چک لیست تحلیل محتوای محقق ساخته بوده و نتایج پژوهش با استفاده از شاخص‌های توصیفی در فرایند تحلیلی آنتروپی شانون، بررسی شده‌اند. عمده‌ترین یافته‌های پژوهش عبارت‌اند از:

۱. دانشجوی دکتری مطالعات برنامه درسی دانشگاه علامه طباطبایی تهران (نویسنده مسئول)
(hnajafih@yahoo.com)

۲. استاد گروه مطالعات برنامه درسی دانشگاه علامه طباطبایی تهران.

۳. دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شاهد تهران.

۱. چارچوب مفهومی ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور پس از بررسی مدارک و مستندات مرتبط در نه بُعد و یکصد مؤلفه تدوین می‌شود.
۲. در مجموع ۲۲۰۴ بار به مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور توجه شده که میزان تراکم فراوانی آن در بخش‌های فلسفه تربیت، فلسفه تربیت رسمی و عمومی و رهنامه نظام تربیت رسمی و عمومی به ترتیب ۱۰۸۹، ۶۵۴، ۴۶۱ است.
۳. در بین ابعاد مورد بررسی، بُعد اجتماعی با میزان بار اطلاعاتی ۰/۹۸۷ و ضریب اهمیت ۰/۱۲۲ بیشترین توجه را به خود اختصاص داده‌اند. این در حالی است که به بعد فرهنگی با میزان بار اطلاعاتی ۰/۸۰۸ و ضریب اهمیت ۰/۰۹۹ کمتر توجه شده است.

واژگان کلیدی

مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت، سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور، ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی، تحلیل محتوا، آنتروپی شانون.

مقدمه

امروزه در عصر غیبت امام مهدی علیه السلام باید به دنبال الگویی از سبک زندگی شیعی بود که مبتنی بر باورداشت به مسئله انتظار و بازگشت امام باشد. شیعه در عصر غیبت با یکی از جدی‌ترین مفاهیم حیات طولانی تاریخ امامت، یعنی مهدویت و غیبت گره خورده است و دو مفهوم یادشده، با مفهوم سوم، یعنی انتظار، ارتباطی تنگاتنگ دارند؛ به گونه‌ای که این سه مفهوم، سبک فکر و زندگی شیعه را تبیین کرده‌اند. اعتقاد به حقانیت و مشروعیت امام مهدی علیه السلام و انتظار بر شکل‌گیری جامعه توحیدی - که مبتنی بر حاکمیت ایشان است - تنها عامل مشروعیت بخشی به همه جریان‌های فکری و اجتماعی در عصر غیبت به شمار می‌رود و این امر نخستین اصل و مبنای فکری شیعه در ارائه سبک زندگی شیعی است. بنابراین با استخراج عناصر اصلی ایده مهدویت و پرورش الگوهایی مبتنی بر این اندیشه، می‌توان چگونگی زیست شیعیان را تعیین کرد و نسلی را پرورش داد که اعتقاد به امامت و مهدویت از مؤلفه‌های اساسی فکر اوست و نه تنها در شعائر و مناسبات، بلکه در اهداف و آرمان‌های خود به سوی امام معصوم توجه و گرایش دارد و جهت زندگی خویش را به سمت انسان کامل معطوف می‌سازد (موسوی گیلانی، ۱۳۹۲: ۱۳۶).

به گواهی تاریخ و تجربه، معتقدان به ارزش‌های دینی و پای‌بندان به سنن و شعائر مذهبی،

کمتر در معرض انحراف، مفاسد و آلودگی‌های اخلاقی هستند و سلامت و آرامش روانی بیشتری دارند. از همین روی، بسیاری از کسانی که در جست‌وجوی آرامش خاطر و هدف‌مندی زندگی خویش‌اند و برای فرزندان خود نیز چنین آرزویی دارند، گفتار و کردار خویش را بر مجموعه‌ای از آموزه‌های ارزشی استوار می‌سازند که در سایه پای‌بندی به نظامی هماهنگ، به آرامش معنوی دست یابند (حاتمی، ۱۳۹۱: ۹۰).

مهدویت، از جمله موضوع‌هایی است که پژوهش درباره آن هم‌چنان ضروری می‌نماید و پاسخ‌گویی محققانه به پرسش‌های بسیاری که در این زمینه وجود دارد، از جمله وظایف مهم محققان و پژوهش‌گران معارف اسلامی به شمار می‌رود. این اعتقاد، به رگ‌های مسلمانان به‌ویژه شیعیان، امید به زندگی، انگیزه حرکت و تلاش تزریق می‌کند و به زندگی آنان معنا و مفهومی تازه می‌بخشد. بیش از دوازده قرن از غیبت آخرین حجت خدا - یعنی همان مهدی موعود عج - می‌گذرد. سال‌هاست از زبان بسیاری از اندیشه‌وران شنیده می‌شود که در عصر آخرالزمان به سر می‌بریم و نور امید به ظهور مهدی عج، بیش از گذشته در دل‌ها پرتوافکنی می‌کند (سبحانی‌نیا، ۱۳۸۸: ۱۵). با وجود عشق، علاقه، امید و انتظار همگانی نسبت به ظهور منجی آخرالزمان و با وجود حجم بسیار وسیع پژوهش‌های انجام شده درباره حضرت مهدی عج و موضوع‌های پیرامونی آن، هنوز پرسش‌های بسیاری وجود دارد که نیازمند پژوهشی گسترده‌تر است. یکی از این پرسش‌ها آن است که به راستی، یک منتظر واقعی پیش از ظهور منجی، کدام سبک زندگی را باید سرلوحه زندگی خویش قرار دهد؟

بر کسی پوشیده نیست که منتظر، محبتش را به امام زمانش با ادعا ثابت نمی‌کند؛ زیرا ادعای محبت بدون تلاش برای شناسایی وظیفه و انجام آن، پیش از هر چیز، فریب خویش است، نه فریب دیگران. بنابراین، شناخت وظیفه و تلاش برای انجام آن، مهم‌ترین و صادقانه‌ترین حرکتی است که محب واقعی در راه وصال محبوب خود انجام می‌دهد (گودرزی، ۱۳۹۳: ۹۲). این مقاله نمی‌تواند همه وظایف امت را در امر زمینه‌سازی ظهور به بحث بگذارد، اما بنا دارد با تکیه بر آیات و روایات، نخستین وظایف تربیتی افراد جامعه - که در فراهم آوردن زمینه ظهور، نقشی کلیدی ایفا می‌کند - را استخراج کند و در تقویت فرهنگ انتظار و زمینه‌سازی برای ظهور، اندکی سهمیم باشد. در این راستا با تحلیل مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران از منظر میزان توجه به ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور، تصویری مناسب در اختیار سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان درسی قرار دهد که با آموزش این نوع از سبک زندگی، زیست مهدوی ممکن شود و اقبال نسبت به

سبک زندگی غیر دینی و بیگانه کم‌رنگ گردد و افراد و به‌ویژه نوجوانان و جوانان در برابر بسیاری از انحرافات اخلاقی و رفتاری عصر غیبت واکسینه شوند.

مبانی نظری

۱. تربیت

«تربیت» در لغت به معنای نشو و نمادادن، زیاد کردن، برکشیدن و مرغوب یا قیمتی ساختن است (دهخدا، ۱۳۷۷: ج ۴، ۵۷۷۸). در بحث تربیت انسان، مفهوم واژه تربیت بر پرورش دادن استعداد‌های انسانی یعنی فراهم کردن زمینه رشد استعداد‌های آدمی دلالت می‌کند (باقری، ۱۳۹۰: ج ۱، ۵۳). این واژه از ریشه «رَبُّو» به معنای زیادت و فزونی و رشد و برآمدن، گرفته شده است. راغب اصفهانی می‌نویسد:

رُبُّ در اصل به معنای تربیت و پرورش است؛ یعنی ایجاد کردن حالتی پس از حالت دیگر در چیزی تا به حد نهایی و تمام و کمال خود برسد. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۶: ۴۰)

آن چه در تربیت روی می‌دهد، همین مفهوم است و البته نقش ایجاد در تربیت از آن «رَبُّ العالمین» است و جز او همگی واسطه‌اند. بنابراین تربیت، رفع موانع و ایجاد مقتضیات است که استعداد‌های انسان از قوه به فعل درآید و شکوفا گردد؛ و چون در تربیت اسلامی، مقصد و مقصود «کمال مطلق» است، می‌توان تربیت را چنین تعریف کرد: «رفع موانع موجود و ایجاد مقتضیات برای آن که استعداد‌های انسان در جهت کمال مطلق شکوفا شود» (دلشاد تهرانی، ۱۳۷۷: ۲۲). به عبارت دیگر، تربیت، فراهم کردن زمینه‌ها و عوامل برای شکوفا کردن استعداد‌های بالقوه انسان در جهت مطلوب است (فایضی و آشتیانی، ۱۳۷۷: ۳۲).

۲. سبک زندگی

«سبک زندگی» از جمله واژگانی است که دیدگاه‌ها و تعاریف مختلف و گاه متضادی درباره آن وجود دارد. در زبان‌های گوناگون، از ترکیب سبک زندگی در شکل‌های مختلفی یاد شده است. در زبان انگلیسی به دو شکل «Style of Life» و نیز «Life style» استفاده شده است (شکاری، ۱۳۸۹: ۵۳۸). معنای لغوی واژه «زندگی» روشن است، اما در لغت‌نامه‌ها معانی گوناگونی برای واژه «سبک» درج شده است: نوع، روش، طرز و شیوه (معین، ۱۳۸۵: ج ۲، ۱۸۱۸)، سبک اثاثیه، شکل دادن یا طراحی چیزی تطابق با معیار شناخته شده، شیوه‌ای که برآورنده و متناسب پنداشته می‌شود، به خصوص در رفتار اجتماعی، نحوه عرضه، به‌ویژه در موسیقی یا یکی از هنرهای زیبا و شیوه مشخص تعبیر در نوشتار یا گفتار (آریان پور، ۱۳۸۹:

۱۴۳۷؛ دهخدا، ۱۳۷۷: ج ۹، ۱۳۴۱۲). معانی دیگری نیز برای واژه «سبک» آمده است؛ از جمله: شیوه خاص برای فرد و نوع تصور و فردیتی که در افعال و سلیقه‌های شخص ارائه می‌شود، طرز نگرش خاص فردی و سلیقه که بیانگر و ممیز راه زندگی است، و شیوه یا عادت متمایز رفتاری یا حرکت فرد به شمار می‌رود (مهدوی کنی، ۱۳۸۷: ۲۲۳).

سبک زندگی، روش سلوک در حیات فردی و اجتماعی است و به بیان دیگر، مجموعه‌ای منظم و به هم مرتبط از رفتارهای افراد در زندگی فردی و اجتماعی‌شان که مبتنی بر یک سری بینش‌ها و ارزش‌های برآمده از آنهاست (مهدوی کنی، ۱۳۹۰: ۵۱). با این بیان، سبک زندگی اموری را دربر می‌گیرد که به زندگی انسان - اعم از بعد فردی و اجتماعی و مادی و معنوی - مربوط می‌شود؛ اموری همچون بینش‌ها، گرایش‌ها، کنش‌ها و رفتارها که شامل حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، حقوقی، عبادی و تربیتی است. بنابراین به الگوهای رفتاری آحاد جامعه در حوزه‌های مختلف زندگی اعم از سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و... - که برآمده از بینش و گرایشی خاص است - «سبک زندگی» گفته می‌شود (مشکانی سبزواری و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۷). از این رو، مقصود از «سبک زندگی دینی و اسلامی»، الگوهای رفتاری در حوزه‌های مختلف زندگی برآمده از جهان بینی اسلامی است (نجفی، ۱۳۹۳: ۱۱).

۳. زمینه‌سازی ظهور

اصطلاح «زمینه‌ساز»، برگرفته از مضمون احادیثی است که در آن‌ها از گروه‌هایی یاد شده که پیش از ظهور حضرت مهدی علیه السلام بسترها و شرایط لازم را برای قیام امام زمان علیه السلام فراهم می‌آورند. این اصطلاح، معادل فارسی واژه‌های «تمهید»، «توطیه» و «اعداد» در عربی است که به معنای مقدمه‌چینی، فراهم‌سازی، آماده‌سازی و بسترسازی است؛ چنان‌که کلمه «لِیُعَدَّنَ» (نعمانی، ۱۳۷۶: ۳۲۰) در حدیث، به همین معناست.

با توجه به این معنا، زمینه‌سازی ظهور، یعنی فراهم ساختن و ایجاد مقدمات و اسباب و علل ظهور به گونه‌ای که شرایط برای تحقق ظهور و خارج شدن امام از پرده غیبت، مهیا و هموار باشد که امام بتواند حرکت خود را آغاز کند و حکومت جهانی‌اش را تحقق بخشد (پورسیدآقایی، ۱۳۸۸: ۲۰).

۴. سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور

سبک زندگی زمینه‌ساز تبلوری از سبک زندگی اسلامی است که شرایط لازم برای پذیرش ولایت و حاکمیت حضرت حجت علیه السلام را در فرد و جامعه فراهم می‌آورد. پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله

در بیان علائم آخر الزمان می فرماید:

يُخْرِجُ نَاسًا مِنَ الْمَشْرِقِ فَيُؤْتُونَهُ لِمَهْدِي سُلْطَانَهُ؛ (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۵۱، ۷۸)
مردمی از مشرق زمین قیام می کنند و زمینه را برای قیام مهدی علیه السلام فراهم می سازند.

به عبارت دیگر، مراد از سبک زندگی زمینه ساز، بررسی تأثیر زمینه سازی (انتظار) بر زیست انسانی است؛ به گونه ای که سطح نگاه افراد به زندگی و نیز عشق و علاقه هایشان را به قدری بالا می برد که جز امر امام را نمی خواهد و آنان را به تلاش وامی دارد که این رفعت و بی قراری را به دیگران نیز منتقل کنند و برای اهداف بلندشان نیروی انسانی تربیت نمایند. چنین افرادی جز به ولایت امام مهدی علیه السلام رضایت نمی دهند و اهدافشان را اهداف او قرار داده و خود را در طرح امام قرار می دهند و به چیزی کمتر از حاکمیت ایشان و رضا و سخط او قانع نمی شوند (فقیهی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷).

سند مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران

نظام آموزش و پرورش کشور به رغم فعالیت های اصلاحی و تلاش انجام شده برای بهبود اجزا و عناصر آن در طول سه دهه پس از انقلاب اسلامی، به دلیل عدم ابتنا بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، نتوانسته است کارکرد مورد انتظار را داشته باشد، به گونه ای که بتواند تربیت یافتگانی در تراز جمهوری اسلامی پرورش دهد که از شایستگی ها و توانمندی های اعتقادی، عاطفی و رفتاری و هماهنگ با نیازهای جامعه مهدوی برخوردار باشند. بر این اساس، با توجه به مأموریت محوله از سوی مقام معظم رهبری، حضرت آیت الله العظمی خامنه ای علیه السلام شورای عالی انقلاب فرهنگی با بهره گیری از توان گروه وسیعی از صاحب نظران و متخصصان تعلیم و تربیت حوزوی و دانشگاهی، تحول بنیادین در نظام آموزش و پرورش را در دستور کار قرار داد و نسبت به بررسی و تأیید مبانی نظری تحول در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی (مشمول بر فلسفه تعلیم و تربیت در جمهوری اسلامی ایران، فلسفه تعلیم و تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران، ره نامه نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران) اقدام کرد که با توجه دقیق و کامل به تغییر و ارتقای همه جانبه مؤلفه ها و عناصر مؤثر در نظام تعلیم و تربیت رسمی کشور بینجامد و موجبات احیای تمدن و هویت اسلامی - ایرانی در این نظام حیاتی و سرنوشت ساز جامعه را فراهم آورد (گروه نویسندگان، ۱۳۹۰: ۱۲ - ۱۳).

برای ارائه تصویری روشن از سند مبانی نظری تحول در نظام تعلیم و تربیت رسمی و

عمومی جمهوری اسلامی ایران، در ادامه، بخش‌های سه‌گانه آن معرفی می‌شوند:

۱. فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران

مجموعه‌ای از گزاره‌های مدلل و مدوّن است که به تبیین چیستی، چرایی و چگونگی تربیت به شکلی جامع، سازوار، به هم پیوسته و با تکیه بر مبانی اساسی معتبر و متناسب با نظام فکری و ارزشی مقبول در جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد که بتواند به مثابه چارچوب نظری کلان برای هدایت انواع تربیت و سامان‌دهی نهادها و فعالیت‌های تربیتی جامعه اسلامی ایران در دوران معاصر نقش‌آفرین باشد (همو: ۴۱).

۲. فلسفه تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران

مجموعه‌ای جامع، به هم پیوسته، مدلل و مدوّن است که بر پایه فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران به تبیین چیستی، چرایی و چگونگی تربیت رسمی و عمومی می‌پردازد (همو: ۲۰۲).

۳. ره‌نامه نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران

عبارت است از طرح‌واره‌ای مفهومی و نظام‌مند که لوازم و دلالت‌های مبانی فلسفی تربیت رسمی و عمومی را با بهره‌مندی مناسب از یافته‌های علوم تربیتی در عرصه سیاست و عمل در نظام تربیت رسمی و عمومی مشخص می‌کند. این الگوی نظری جامع، خصوصیات وضعیت مطلوب این نظام را با بیان تعریف، قلمرو، رسالت، اهداف، کارکردها، رهیافت، رویکرد، ساختار و روابط این نظام مشخص می‌کند و همچنین با بیان تعریف، وظایف، رویکرد، اصول و روابط هر یک از زیرنظام‌های اصلی آن، چگونگی تحقق علمی آن‌ها را ترسیم می‌نماید که هرگونه تحول اساسی در این نظام با توجه به عناصر این الگوی کلان، بر مبانی نظری و دلالت‌های فلسفه تربیت اسلامی استواری باشد (همو: ۳۲۸).

سوابق پژوهشی

مطالعات انجام گرفته نشان می‌دهد، زمینه‌سازی ظهور از زوایای مختلف از سوی پژوهشگران مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است؛ اما پژوهشی که به طور ویژه به تحلیل میزان توجه مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران به ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور بپردازد، وجود ندارد. در ادامه برخی از پژوهش‌هایی که تا اندازه‌ای با موضوع تحقیق مرتبط هستند، مرور می‌شود.

محمدی و همکاران (۱۳۹۳) - که به بررسی تطبیقی «سبک زندگی زمینه‌ساز و زندگی غربی»، پرداخته‌اند - ابراز می‌دارند که مهم‌ترین تفاوت‌های این دو سبک عبارت‌اند از: ۱. ساده‌زیستی در برابر مصرف‌گرایی؛ ۲. انسجام شخصیت در برابر از خودبیگانگی؛ ۳. حجاب و عفاف در برابر فرهنگ برهنگی؛ ۴. جمع‌گرایی در برابر فردگرایی؛ ۵. استفاده در برابر سوء استفاده از تکنولوژی و فضای مجازی؛ ۶. معنویت در برابر مادیت؛ ۷. توجه به فرهنگ و خرده‌فرهنگ‌ها در برابر محو آن‌ها؛ ۸. آرامش، صلح و برادری در برابر رقابت منفی جنگ، خون‌ریزی و ستیزه‌جویی؛ ۹. انفاق در برابر سرمایه‌داری و جمع کردن اموال؛ ۱۰. مهار غریزه در برابر سرکشی و طغیان آن‌ها، به‌ویژه غریزه جنسی.

نتایج پژوهش دريساوی و همکاران (۱۳۹۳) - که به بررسی «سبک اخلاق اجتماعی مهدی‌یاوران، از دیدگاه آیات و روایات» پرداخته‌اند - حاکی از آن است مهم‌ترین وظیفه منتظران، ایجاد جامعه‌ای منتظر است و ساخت این چنین جامعه‌ای ایده‌آل، به الزاماتی نیاز دارد که یکی از آن‌ها، تربیت افراد جامعه منتظر بر اساس سبک اخلاق اجتماعی مهدوی (فراخوانی، آموزشی، عاطفی و رفتاری) است.

فقیهی و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش خود - «تحلیل جایگاه صفات و رفتارهای اخلاقی زمینه‌ساز ظهور در محتوای کتاب‌های درسی عمومی دانشگاهی ایران» - آورده‌اند که در مجموع ۲۷۲۰ بار به ابعاد، سطوح و مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با صفات و رفتارهای اخلاقی زمینه‌ساز ظهور توجه شده است و میزان آن در کتاب‌های آیین زندگی: اخلاق کاربردی، اخلاق اسلامی: مبانی و مفاهیم، اخلاق خانواده و اخلاق اسلامی به ترتیب ۶۶۷، ۶۶۱، ۴۶۳ و ۹۲۹ فراوانی است. آنان همچنین اظهار می‌دارند که مهدویت به عنوان مدینه فاضله اسلامی و ظهور منجی موعود، تدبیری الهی است که آمال و آرزوهای بشر در طول قرن‌ها تحقق یابد. تحقق چنین عصری مستلزم آماده بودن زمینه‌ها و شرایط لازم است. از جمله شرایط زمینه‌سازی ظهور و تغییر روش‌ها و نگرش‌های افراد جامعه به سمت آمادگی برای حضور حجت خدا، توجه به عوامل اخلاقی و اهتمام به رشد، توسعه و ارتقای شخصیت انسان‌ها و پرورش کمالات انسانی است که در پرتو‌گزینش ایده‌آل برتر از راه تربیت اخلاقی با محوریت آموزه‌های مهدوی امکان‌پذیر است.

سهرابی (۱۳۹۳) در مطالعه خود درباره «اخلاق زمینه‌ساز» به این نکته اشاره می‌کند که در پرتو آموزه‌های اخلاقی است که می‌توان به صفات و خصلت‌هایی نیکو دست یافت، مجموعه رفتارهای خود را براساس آن استوار کرد و از زیست و زیبایی‌های اخلاقی برخوردار شد. آنانی که

در سر، سودای نصرت و یاری ولی خدا را دارند، باید از راه فرهنگ انتظار، معبری به سوی رفتاری ورعانه و محاسن اخلاق بگشایند؛ به گونه‌ای که تمامی اعمال و رفتار آنان از رنگ و بوی انتظار برخوردار باشد و رفتار ورعانه و متخلقانه‌شان رویکردی منتظرانه یابد. این‌گونه است که می‌توان در جرگه اصحاب و یاران درآمد و زمینه‌ساز شد.

منزوی بزرگی و احمدی (۱۳۹۳) به‌طور ویژه به بررسی «جایگاه اخلاق متعالیه در سبک زندگی زمینه‌ساز» پرداخته و نتیجه پژوهش خود را این‌گونه معرفی کرده‌اند:

۱. اخلاق متعالیه، ریشه و هویتی الهی دارد و جامعه برای زمینه‌سازی ظهور حضرت حجت، باید سبک زندگی خود را بر آن مبنا قرار دهد.

۲. گناه و خطای راهبردی خوردن میوه ممنوعه سبب فاصله گرفتن از هویت الهی خلقت شده است؛ از این رو بشر به مبانی بشری و مترسک‌های دست زورمندان و حکمرانان دنیوی آلوده گشته و سبک زندگی بر این مبنا به شدت در برابر ظهور آن حضرت مقاومت می‌کند.

۳. سازه‌های رسمی و غیررسمی، در زمینه‌سازی اخلاق متعالیه در سبک زندگی برای ظهور حضرت حجت علیه السلام نقشی عمده دارند.

۴. قرآن کریم - سند چشم‌انداز دین مبین اسلام - و فرستادگان الهی با سازه‌های نظام اسلامی و ولایت‌پذیری ائمه اطهار راه‌های رسیدن به اخلاق متعالیه در سبک زندگی برای زمینه‌سازی ظهور هستند.

مرادی و همکاران (۱۳۹۳) - که درصدد «طراحی الگوی برنامه درسی معنوی در راستای تربیت زمینه‌ساز» بودند - با بررسی، تلخیص، تحلیل محتوا و نتیجه‌گیری از آن‌ها، به معرفی مبانی نظری (فلسفی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی) این برنامه درسی و عناصر آن (اهداف، محتوا، روش‌ها، شیوه‌های ارزشیابی) مبادرت ورزیده‌اند که نتیجه آن، ترسیم الگوی پیشنهادی در راستای تربیت زمینه‌ساز برای متخصصان امر با راهبردها و راهکارهای اجرایی آن بود.

موسوی گیلانی (۱۳۹۲) - که گام خوبی در تشریح «چیستی و چرایی سبک زندگی و نسبت آن با دین و مهدویت» برداشته - به این نتیجه رسیده است که سبک زندگی در هر جامعه، شخصیت و هویت فردی و جمعی را آشکار می‌سازد، به طوری که می‌توان تمایز فرهنگی و تمدنی جوامع را با یکدیگر بر اساس سبک زندگی آنان تشخیص داد. این نگرش‌ها و باورها در هر جامعه متأثر از عوامل متفاوتی می‌تواند باشد که در جامعه دینی، برآمده از مجموعه عوامل تمدنی است که باورداشت به آموزه‌های دینی، یکی از

اساسی‌ترین آن‌ها به شمار می‌رود. افزون بر این، در جوامع شیعی، اعتقاد به مفهوم امامت و مهدویت، به‌ویژه مفهوم غیبت در عصر فقدان امام معصوم نیز از جمله مهم‌ترین جهت‌گیری‌های اعتقادی را در سبک زندگی تشکیل می‌دهد.

آیتی (۱۳۹۰) در پژوهشی با نام «زمینه‌سازی ظهور؛ چیستی و چگونگی» بیان می‌دارد که از زمینه‌سازی ظهور، هم آمادگی برای ظهور را می‌توان اراده کرد و هم اقداماتی را که سبب تعجیل ظهور می‌شوند. بی‌شک رفتارهایی که تعجیل در ظهور را باعث می‌شوند، به معنای تأثیرگذاری عملکرد انسان‌ها در تعجیل یا تأخیر ظهورند.

صمدی (۱۳۸۸) نیز ضمن بررسی «آموزه‌های انتظار و زمینه‌سازی ظهور» بیان می‌دارد که موضوع زمینه‌سازی ظهور، با نحوه نگرش به مفهوم و ماهیت اندیشه انتظار و نیز رابطه این آموزه دینی با شرایط، رفتار و تکالیف سیاسی - اجتماعی جامعه منتظر، ارتباطی محکم دارد. وی در نوشتار خویش، ضمن تبیین ماهیت و خاستگاه آموزه انتظار در فرهنگ شیعی، به بررسی رابطه اندیشه انتظار با مسئله زمینه‌سازی و مهم‌ترین ضرورت‌ها و الزامات آن و نیز ظرفیت‌های جهانی‌سازی اندیشه انتظار، پرداخته است.

پورسیدآقایی (۱۳۸۸) در تحقیقی به بررسی «زمینه‌سازی ظهور» پرداخته و به این یافته نایل آمده که مبانی کلامی و بسیاری از آیات و روایات به روشنی بر تأثیر انسان‌ها در تحول وضعیت خود و تغییر جوامع دلالت دارند. از این‌رو، می‌توان ادعا کرد ظهور، امری است تحصیلی و نه حصولی. به عبارت روشن‌تر، تلاش انسان‌ها و اراده و اختیار آن‌ها در تحقق ظهور تنها مسئله‌ای تأثیرگذار است و هرچه تلاش بیشتر و آمادگی زودتری به دست آید، ظهور نیز زودتر رخ می‌دهد، از این‌رو، نه تنها زمینه‌سازی ظهور امکان دارد، بلکه شیعیان در تعجیل و تحقق آن تأثیری اساسی و بی‌بدیل دارند و به آن مکلف‌اند.

آهنگران (۱۳۸۸) در مقاله خود با نام «بررسی مبانی ضرورت زمینه‌سازی برای ظهور موعود علیه السلام» با طرح ادله گوناگون درباره ضرورت زمینه‌سازی برای ظهور موعود علیه السلام می‌کوشد ادعای کسانی را که اظهار می‌دارند آمادگی و زمینه‌سازی برای ظهور منجی ضرورت ندارد، باطل سازد. این ادله عبارت‌اند از: اثبات ضرورت زمینه‌سازی از دریچه فلسفه غیبت، تلازم وجود عمل به تکالیف شرعی با ضرورت زمینه‌سازی، بی‌نتیجه بودن ظهور بدون زمینه‌سازی، لزوم زمینه‌سازی در قالب معرفی امام به مردم، دلالت ادله وجود انتظار بر لزوم زمینه‌سازی. آخرین دلیل نیز ذکر نمونه‌هایی از وظیفه شیعیان نسبت به زمینه‌سازی در عصر غیبت است. با این ادله ثابت می‌شود وظیفه شیعیان برای ظهور منجی، بس سنگین است. البته این بار تنها بر

دوش شیعیان سنگینی نمی‌کند، بلکه بر همه عدالت‌طلبان و ظلم‌ستیزان - که به آرامش بشر می‌اندیشند - فرض است که جهان را برای طلوع خورشید عدالت گستر آماده کنند.

از سوی دیگر، مطالعه پژوهش‌های صورت گرفته خارجی نیز شامل هایلر و هایلر^۱ (۲۰۱۴)، سازمان بهداشت جهانی^۲ (۲۰۰۹)، داردن^۳ و گونتر^۴ (۲۰۰۷)، بات میکر^۵ (۲۰۰۷)، گلن^۶ (۲۰۰۶)، جانسون^۷ و همکاران (۲۰۰۵)، هانت^۸ (۲۰۰۵) و یونیسف^۹ (۲۰۰۳) بیانگر اهمیت ترویج و انتقال مؤلفه‌های اساسی سبک زندگی مطلوب از طریق نظام تعلیم و تربیت است؛ زیرا این نظام، با توجه به جایگاه خود، می‌تواند نسل نو را قادر سازد که ضمن حفظ سلامت همه‌جانبه، جامعه‌ای فاضله ایجاد کنند.

روش پژوهش

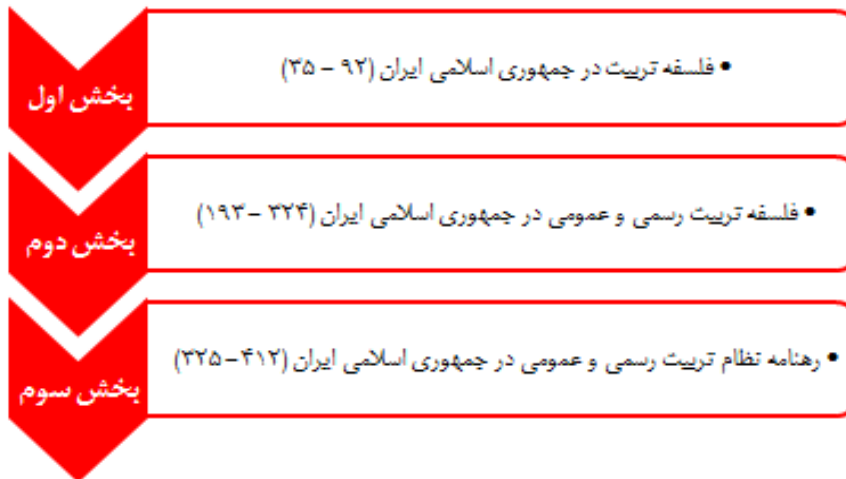
پژوهش حاضر به روش توصیفی از نوع تحلیل محتوا^{۱۰} و با رویکرد کاربردی انجام شده است. فرمینی فراهانی (۱۳۹۰: ۱۰۶) تحلیل محتوا را فنی می‌داند که کمک می‌کند مفاهیم، اصول، نگرش‌ها، باورها و کلیه اجزای مطرح شده در متون، مورد بررسی علمی قرار گرفته و با هدف‌های برنامه‌دستی، مقایسه و ارزشیابی شود. مقوله‌بندی و تعیین شاخص‌ها در این تحقیق با روش جعبه‌ای^{۱۱} انجام پذیرفته است. همچنین باید عنوان کرد که واحد ثبت^{۱۲}، مضمون بوده و روش شمارش نیز فراوانی است.

جامعه آماری، نمونه و روش نمونه‌گیری

جامعه پژوهشی، متن سند مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران، مصوب آذر ماه ۱۳۹۰ است که در شکل ۱ می‌آید.

با توجه به ماهیت موضوع پژوهش و محدودیت جامعه آماری، از نمونه‌گیری صرف نظر گردیده و محتوای متن سند، به طور کامل تحلیل شده است.

1. Hyler & Hyler
2. World Health Organization
3. Daden
4. Gunter
5. Batmaker
6. Glenn
7. Jonson
8. Hunt
9. UNICEF
10. Content Analysis
11. Procedure Parboil
12. Recoding Unit

شکل ۱. جامعه پژوهشی تحلیل محتوا به تفکیک بخش و شماره صفحه

ابزار اندازه‌گیری

ابزار گردآوری داده‌ها، فهرست واری (چک‌لیست) تحلیل محتوای محقق ساخته بوده که به منظور ساخت آن، نتایج متون مطرح و موجود در حیطه‌های سبک زندگی و تربیت زمینه‌ساز ظهور (شکل شماره ۲) مطالعه و بررسی شده و در نهایت، چارچوب مفهومی پژوهش در قالب هشت بُعد و یکصد مؤلفه (جدول شماره ۱) طراحی گردید.

التغیبه (تعماتی، ۱۳۷۶)، منتخب الأثر فی امام التانی عشر (صافی گلپایگانی، ۱۳۷۸)، الناصب فی احوال الامام العاقب (یزدی حائری، ۱۴۲۲)، جلد اول کمال الدین و تمام النعمه (یابویه قمی، ۱۳۸۰)، جلد اول و دوم اصول کافی (کلینی، ۱۳۴۴)، جلد ۱۳ و ۵۲ یخارالاتوار (مجلسی، ۱۴۱۳)، چهره های درخشان چهارده معصوم (حسینی دشتی، ۱۳۸۴)، میزان الحکمه (محمدی ری شهری، ۱۳۷۹)، امالی (طوسی، ۱۴۱۴)، احتجاج (طبرسی، ۱۴۱۶)، تهذیب الاخلاق (ابن مسکویه، ۱۳۸۱)، المحجّة البیضاء فی تهذیب الاحیا (فیض کاشانی، ۱۳۷۲) و جلد دوم معادن الحکمه (کاشانی، ۱۴۰۷).

شکل ۲. متون مطرح و موجود در حیطه سبک زندگی و تربیت زمینه‌ساز ظهور

جدول ۲. چارچوب مفهومی ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور

ابعاد	مؤلفه‌ها
اعتقادی	معرفت الهی، یاد خدا، تقوا، دعا، ولایت‌مداری نسبت به امام، تمنای همجواری با امام، باور راسخ به اراده الهی درباره غیبت و ظهور امام، دوری از افکار کفرآلود، اطاعت‌پذیری، توکل، امام‌شناسی، انس با قرآن، درک مقام شکر، خشوع، تعظیم شعائر الهی، اخلاص در عمل.
اخلاقی	کمال‌جویی، کرامت‌مداری، بردباری بر ظهور امام، اخلاق نیکو، خویش‌نمندی، وفای به عهد، رعایت حیا، صداقت، انتقاد‌پذیری، خودسازی، تهذیب نفس.
عقلانی	درک عقلانی امکان غیبت امام، فهم نحوه غیبت امام، درک خردمندانه حضور امام، عاقبت‌اندیشی و آینده‌نگری، واقع‌بینی، قاطعیت در تصمیم‌گیری، هدفمندی زندگی، هشیاری و هوشمندی، نظم‌بخشی به اهداف برای کسب رضایت امام، شناخت و بینش.
عاطفی	احترام و ارزش‌گذاری درونی به فرهنگ مهدوی، امیدواری در مواجهه با سختی‌های دوران غیبت، عشق باطنی به درک زمان ظهور، اشتیاق درونی به پیروی از امام، آرامش‌طلبی، صله رحم، خودباوری، پرهیز از تکبر و خودپسندی، ابراز محبت، حسن سلوک، مثبت‌نگری نسبت به آینده، عفو خطاهای دیگران، نوع‌دوستی.
فرهنگی	اهتمام به توسعه ارزش‌های فرهنگ مهدوی، تصحیح ارتباطات فرهنگی بر اساس فرهنگ مهدوی، عدم تقلید از فرهنگ غیراسلامی، احیای مفاهیم فرهنگی انتظار، پرهیز از رسوم خرافی و منحط.
اجتماعی	اتحاد و انسجام، تعاون و همکاری، احساس یگانگی با مردم، پایداری و ایستادگی، عدالت‌گرایی، امر به معروف و نهی از منکر، معصیت‌زدایی از جامعه، پای‌بندی به رعایت حقوق دیگران، مسئولیت‌پذیری.
سیاسی	بصیرت، مشارکت سیاسی، پرهیز از اخلاق سیاسی‌کاری دنیامدار، پیروی عملی از آموزه‌های امام در اداره سیاسی جامعه، زمان‌شناسی، نصرت دین، دوستی با محبتان امام، برائت‌جویی از دشمنان امام، سعه صدر در برابر مخالفت‌ها، صلح‌ورزی، انعطاف‌پذیری و تحول‌گرایی، ظلم‌ستیزی، مجاهدت برای برپایی جامعه منتظر، شهادت‌طلبی در راه تحقق آرمان‌های امام، موضع‌گیری در برابر بدعت‌ها، الگوپذیری.
اقتصادی	طلب روزی حلال، اهتمام به بسط عدالت اقتصادی، دست‌گیری از ضعفا، مقابله با بخل‌ورزی، تواضع در برابر فقیران، پرداخت صدقه برای سلامتی امام، پرداخت خمس و زکات، کار و تلاش، ساده‌زیستی، دوری از تمتع غلط دنیا، اتقان در کار، قناعت.
زیست محیطی	شناخت هستی، درک نعمت بودن طبیعت برای انسان، ارزش نهادن به مخلوقات خدا، توجه به حفظ و بهبود محیط زیست، توجه به حقوق موجودات غیرانسانی، رعایت عدالت بین نسلی در بهره‌برداری از طبیعت، کمک به آبادانی شهرها، مشارکت در عمران طبیعت.

تحلیل ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور در...

به منظور تعیین روایی^۱ ابزار پژوهش، از روش روایی صوری، محتوایی و نظر متخصصان استفاده شده است. به این ترتیب که فرم اولیه تحلیل محتوا - که شامل همه ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور بود - در اختیار گروهی از صاحب‌نظران برنامه‌ریزی درسی و متخصصان حوزه سبک زندگی اسلامی برای تغییر و اصلاح قرار گرفت که پس از اعمال نظر آن‌ها، چک‌لیست تحلیل محتوا در قالب چارچوب مفهومی یادشده تهیه شد.

1. Validity

برای تعیین پایایی^۱ ابزار تحقیق از روش بازآزمایی (آزمون - آزمون مجدد)^۲ استفاده شد؛ بدین صورت که پس از دوبار مطالعه مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران به فاصله دو هفته، مقدار ضریب همبستگی ۰/۹۱ بین فراوانی‌های شمارش شده حاصل گشت.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

داده‌های تحلیل محتوا با استفاده از شاخص‌های توصیفی در فرایند تحلیلی آنتروپی^۳ شانون^۳ مورد بررسی قرار گرفته‌اند. البته در این ارتباط ابتدا فراوانی مؤلفه‌ها در محتوای سند مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران استخراج شد و در جدول مربوطه درج گردید؛ سپس داده‌های پژوهش در فرایند تحلیلی آنتروپی شانون (بهنجار کردن داده‌های جدول فراوانی، محاسبه بار اطلاعاتی مقوله‌ها و به دست آوردن ضریب اهمیت آن‌ها) تجزیه، تحلیل و توصیف شدند که در ادامه به توضیح مراحل سه گانه آن پرداخته می‌شود:

مرحله اول: ماتریس فراوانی‌های جدول فراوانی باید بهنجار شوند که برای این کار از این رابطه استفاده می‌شود:

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} \quad (i=1,2,3,\dots,m, j=1,2,\dots,n)$$

هنجار شده ماتریس فراوانی = P = فراوانی مقوله = F = شماره پاسخ‌گو = i = شماره مقوله = j = تعداد پاسخ‌گو = m

مرحله دوم: بار اطلاعاتی هر مقوله را محاسبه می‌کنیم و در ستون‌های مربوطه قرار می‌دهیم و برای این منظور، از رابطه زیر استفاده می‌شود:

$$E_j = -K \sum_{i=1}^m [P_{ij} L_n P_{ij}] \quad (j=1,2,n) \quad K = \frac{1}{L_n m}$$

هنجار شده ماتریس = $P_j = (1,2,\dots,n)$ لگاریتم نپری = L_n = شماره پاسخ‌گو = i = شماره مقوله = j = تعداد پاسخ‌گو = m

مرحله سوم: با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله‌ها ($i=1,2,\dots,n$)، ضریب اهمیت هر یک از مقوله‌ها محاسبه شده و هر مقوله‌ای که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد، اهمیت (W_j)

1. Reliability
2. Test - Retest
3. Shannon Entropy

بیشتری دارد که برای محاسبه ضریب اهمیت از رابطه زیر استفاده شده است:

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j}$$

درجه اهمیت W_j = بار اطلاعاتی هر مقوله = E_j تعداد مقوله‌ها = n شماره مقوله = j گفتنی است در محاسبه E_j مقادیر P_{ij} که برابر صفر باشد به دلیل بروز خطا و جواب بی‌نهایت در محاسبات ریاضی با عدد بسیار کوچک $0/00001$ جایگزین شده است، امازشخصی است که ضریب اهمیت هر مقوله را در یک پیام با توجه به شکل پاسخ‌گوها مشخص می‌کند. از طرفی با توجه به بردار w ، مقوله‌های حاصل از پیام را نیز رتبه‌بندی می‌کنیم (آذر، ۱۳۸۰: ۹-۱۰).

یافته‌های پژوهش

نتایج سؤال پژوهش: در محتوای سند مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران به چه میزان به ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور توجه شده است؟

بر اساس نتایج تحلیل سند مورد بررسی (جدول‌های شماره ۳ و ۴ و نمودار شماره ۱)، در مجموع ۲۲۰۴ بار به ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور توجه شده که میزان آن در هر یک از بخش‌ها متفاوت بوده و به شرح ذیل است:

در بخش اول (فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران)، ۱۰۸۹ بار به ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور توجه شده است که ۴۹/۴ درصد از کل فراوانی‌های تحلیل شده را دربر می‌گیرد و از این میان، بعد اعتقادی با ۲۲۶ فراوانی، بیشترین و بعد فرهنگی با ۴۸ فراوانی، کمترین توجه را داشته‌اند. همچنین از بین مؤلفه‌های مفهومی تحلیل شده، بیشترین توجه به مؤلفه‌های تقوا، هدفمندی زندگی، معرفت الهی و شناخت هستی به ترتیب با ۳۹، ۳۶، ۳۴، ۳۴ فراوانی بوده و متأسفانه به مؤلفه‌های فهم چگونگی غیبت امام، نصرت دین، موضع‌گیری در برابر بدعت‌ها و مقابله با بخل‌ورزی توجهی نشده است.

در بخش دوم (فلسفه تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران) ۶۵۴ بار به ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور توجه شده است که ۲۹/۷ درصد از کل فراوانی‌های تحلیل شده را دربر می‌گیرد و از این میان، بعد اجتماعی با ۱۷۹ فراوانی، بیشترین و بعد فرهنگی با ۱۶ فراوانی، کمترین توجه را داشته‌اند. همچنین از بین مؤلفه‌های مفهومی تحلیل شده، بیشترین توجه به مؤلفه‌های عدالت‌گرایی، اتحاد و انسجام، مشارکت سیاسی و

تعاون و همکاری به ترتیب با ۴۶، ۳۷، ۳۲، ۲۹ فراوانی بوده و متأسفانه به مؤلفه‌های تمنای همجواری با امام، باور راسخ به اراده الهی درباره غیبت و ظهور امام، بردباری بر ظهور امام، عشق باطنی به درک زمان ظهور، احیای مفاهیم فرهنگی انتظار، شهادت طلبی در راه تحقق آرمان‌های امام و پرداخت صدقه برای سلامتی امام توجهی نشده است.

در بخش سوم (ره‌نامه نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران) ۴۶۱ بار به ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور توجه شده است که ۲۰/۹ درصد از کل فراوانی‌های تحلیل شده را دربر می‌گیرد و از این میان، بعد اجتماعی با ۱۱۳ فراوانی، بیشترین و بعد فرهنگی با ۱۱ فراوانی، کمترین توجه را داشته‌اند. همچنین از بین مؤلفه‌های مفهومی تحلیل شده، بیشترین توجه به مؤلفه‌های عدالت‌گرایی، اتحاد و انسجام، مشارکت سیاسی و تعاون و همکاری به ترتیب با ۲۹، ۲۴، ۲۱، ۱۸ فراوانی بوده و متأسفانه به مؤلفه‌های دوری از افکار کفرآلود، درک عقلانی امکان غیبت امام، فهم چگونگی غیبت امام، احترام و ارزش‌گذاری درونی به فرهنگ مهدوی، صلح و رحمت، طلب روزی حلال و پرداخت صدقه برای سلامتی امام توجهی نشده است.

جدول ۲. نتایج تحلیل ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور در مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران

مجموع	مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران			مؤلفه‌ها	ابعاد
	فراوانی	بخش سوم	بخش دوم		
۲/۱	۴۶	۳	۹	۳۴	اعتقادی
۱	۲۱	۵	۴	۱۲	
۲/۶	۵۸	۴	۱۵	۳۹	
۰/۷	۱۵	۲	۳	۱۰	
۱/۳	۲۸	۷	۶	۱۵	
۰/۵	۱۰	۲	۰	۸	
۰/۵	۱۲	۱	۰	۱۱	
۰/۴	۸	۰	۲	۶	
۱/۱	۲۴	۴	۳	۱۷	
۰/۴	۸	۲	۱	۵	
۰/۳	۶	۱	۱	۴	
۰/۶	۱۴	۳	۲	۹	
۰/۸	۱۸	۱	۴	۱۳	

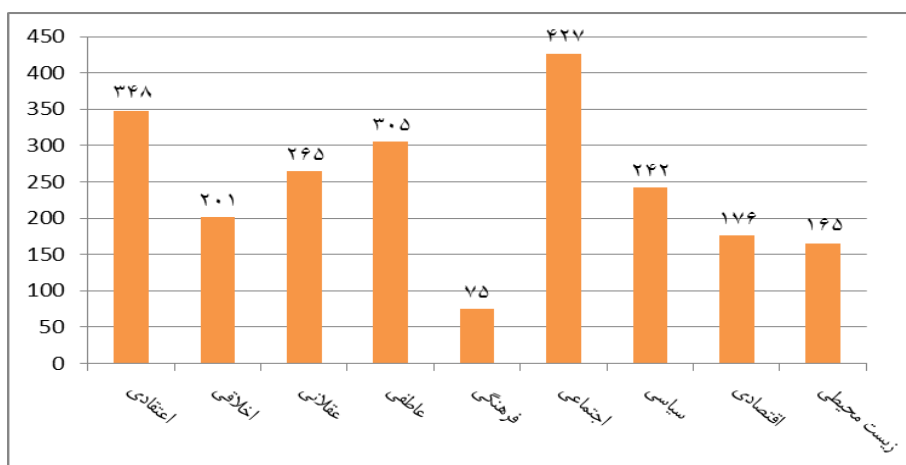
مجموع		مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران			مؤلفه‌ها	ابعاد
درصد	فراوانی	بخش سوم	بخش دوم	بخش اول		
۰/۹	۲۰	۷	۵	۸	خشوع	اخلاقی
۱/۳	۲۸	۶	۸	۱۴	تعظیم شعائر الهی	
۱/۵	۳۲	۵	۶	۲۱	اخلاص در عمل	
۱/۵	۳۲	۳	۷	۲۲	کمال جویی	
۲/۱	۴۷	۷	۱۳	۲۷	کرامت‌مداری	
۰/۳	۶	۲	۰	۴	بردباری بر ظهور امام	
۱	۲۳	۵	۱۲	۶	اخلاق نیکو	
۰/۵	۱۰	۱	۴	۵	خویشتر داری	
۰/۴	۹	۳	۱	۵	وفای به عهد	
۰/۴	۹	۴	۲	۳	رعایت حیا	
۰/۵	۱۱	۲	۱	۸	صداقت	
۰/۹	۲۰	۶	۱۰	۴	انتقادپذیری	
۱	۲۲	۵	۵	۱۲	خودسازی	
۰/۵	۱۲	۲	۳	۷	تهذیب نفس	
۰/۱	۳	۰	۱	۲	درک عقلانی امکان غیبت امام	عقلانی
۰	۱	۰	۱	۰	فهم نحوه غیبت امام	
۰/۳	۶	۱	۲	۳	درک خردمندانه حضور امام	
۱/۵	۳۲	۹	۱۱	۱۲	عاقبت‌اندیشی و آینده‌نگری	
۱/۷	۳۷	۸	۱۴	۱۵	واقع‌بینی	
۱/۱	۲۵	۱۰	۲	۱۳	قاطعیت در تصمیم‌گیری	
۲/۶	۵۸	۱۵	۷	۳۶	هدفمندی زندگی	
۱/۸	۴۰	۱۱	۵	۲۴	هشیاری و هوشمندی	
۰/۷	۱۵	۴	۶	۵	نظم‌بخشی به اهداف برای کسب رضایت امام	
۲/۲	۴۸	۱۷	۱۲	۱۹	شناخت و بینش	
۰/۴	۹	۰	۲	۷	احترام و ارزش‌گذاری درونی به فرهنگ مهدوی	عاطفی
۰/۴	۸	۳	۱	۴	امیدواری در مواجهه با سختی‌های دوران غیبت	
۰/۵	۱۱	۲	۰	۹	عشق باطنی به درک زمان ظهور	
۰/۷	۱۵	۴	۱	۱۰	اشتیاق درونی به پیروی از امام	
۱/۶	۳۵	۵	۱۳	۱۷	آرامش‌طلبی	
۰/۲	۴	۰	۱	۳	صله رحم	
۰/۵	۱۰	۳	۲	۵	خودباوری	
۱/۲	۲۷	۲	۴	۲۱	پرهیز از تکبر و خودپسندی	

مجموع	مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران				مؤلفه‌ها	ابعاد
	درصد	فراوانی	بخش سوم	بخش دوم		
۱	۲۱	۶	۷	۸	ابراز محبت	فرهنگی
۲/۴	۵۳	۹	۲۰	۲۴	حسن سلوک	
۱/۹	۴۱	۸	۱۷	۱۶	مثبت‌نگری نسبت به آینده	
۱/۳	۲۹	۱	۳	۲۵	عفو خطاهای دیگران	
۱/۹	۴۲	۵	۲۴	۱۳	نوع دوستی	
۰/۳	۷	۱	۱	۵	اهتمام به توسعه ارزش‌های فرهنگ مهدوی	فرهنگی
۰/۹	۱۹	۳	۱۰	۶	تصحیح ارتباطات فرهنگی بر اساس فرهنگ مهدوی	
۰/۷	۱۵	۴	۲	۹	عدم تقلید از فرهنگ غیراسلامی	
۰/۴	۹	۱	۰	۸	احیای مفاهیم فرهنگی انتظار	
۱/۱	۲۵	۲	۳	۲۰	پرهیز از رسوم خرافی و منحط	
۳/۵	۷۷	۲۴	۳۷	۱۶	اتحاد و انسجام	اجتماعی
۳/۳	۷۳	۱۸	۲۹	۲۶	تعاون و همکاری	
۰/۹	۱۹	۲	۳	۱۴	احساس یگانگی با مردم	
۰/۸	۱۸	۷	۵	۶	پایداری و ایستادگی	
۴/۴	۹۷	۲۹	۴۶	۲۲	عدالت‌گرایی	
۱/۳	۲۸	۳	۱۸	۷	امر به معروف و نهی از منکر	
۰/۶	۱۳	۱	۲	۱۰	معصیت‌زدایی از جامعه	
۱/۳	۲۹	۱۲	۱۴	۳	پای بندی به رعایت حقوق دیگران	
۳/۳	۷۳	۱۷	۲۵	۳۱	مسئولیت‌پذیری	
۱/۲	۲۶	۳	۴	۱۹	بصیرت	
۳	۶۶	۲۱	۳۲	۱۳	مشارکت سیاسی	سیاسی
۰/۶	۱۴	۱	۵	۸	پرهیز از اخلاق سیاسی‌کاری دنیا مدار	
۰/۳	۷	۴	۱	۲	پیروی عملی از آموزه‌های امام در اداره سیاسی جامعه	
۰/۶	۱۳	۲	۶	۵	زمان‌شناسی	
۰/۲	۵	۳	۲	۰	نصرت دین	
۰/۲	۴	۱	۱	۲	دوستی با محبتان امام	
۰/۳	۷	۱	۲	۴	برائت جویی از دشمنان امام	
۰/۶	۱۳	۴	۲	۷	سعه صدر در برابر مخالفت‌ها	
۰/۴	۸	۱	۴	۳	صلح‌ورزی	
۱/۱	۲۴	۸	۱۵	۱	انعطاف‌پذیری و تحول‌گرایی	

مجموع	مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران			مؤلفه‌ها	ابعاد
	درصد	فراوانی	بخش سوم		
۰/۷	۱۶	۳	۱	۱۲	ظلم ستیزی
۰/۳	۶	۲	۱	۳	مجاهدت برای برپایی جامعه منتظر
۰/۱	۳	۱	۰	۲	شهادت طلبی در راه تحقق آرمان‌های امام
۰/۲	۵	۳	۲	۰	موضع‌گیری در برابر بدعت‌ها
۱/۱	۲۵	۵	۶	۱۴	الگوپذیری
۰/۲	۵	۰	۳	۲	طلب روزی حلال
۱/۳	۲۸	۶	۷	۱۵	اهتمام به بسط عدالت اقتصادی
۱	۲۱	۴	۹	۸	دست‌گیری از ضعفا
۰/۲	۴	۱	۳	۰	مقابله با بخل‌ورزی
۰/۸	۱۷	۳	۴	۱۰	تواضع در برابر فقیران
۰/۱	۳	۰	۰	۳	پرداخت صدقه برای سلامتی امام
۰/۲	۵	۱	۳	۱	پرداخت خمس و زکات
۱	۲۲	۵	۱۰	۷	کار و تلاش
۱	۲۳	۶	۴	۱۳	ساده‌زیستی
۱/۴	۳۱	۲	۸	۲۱	دوری از تمتع غلط دنیا
۰/۳	۷	۱	۵	۱	اتقان در کار
۰/۵	۱۰	۳	۲	۵	قناعت
۱/۸	۴۰	۲	۴	۳۴	شناخت هستی
۱	۲۳	۳	۲	۱۸	درک نعمت بودن طبیعت برای انسان
۰/۷	۱۵	۴	۵	۶	ارزش نهادن به مخلوقات خدا
۱	۲۲	۹	۶	۷	توجه به حفظ و بهبود محیط زیست
۰/۳	۷	۲	۲	۳	توجه به حقوق موجودات غیرانسانی
۰/۷	۱۶	۱	۵	۱۰	رعایت عدالت بین نسلی در بهره‌برداری از طبیعت
۰/۸	۱۷	۲	۳	۱۲	کمک به آبادانی شهرها
۱/۱	۲۵	۳	۷	۱۵	مشارکت در عمران طبیعت
۱۰۰	۲۲۰۴	۴۶۱	۶۵۴	۱۰۸۹	مجموع

جدول ۴. توزیع فراوانی توجه به ابعاد تربیتی سبک زندگی زمینه ساز ظهور درمبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران

درصد	فراوانی	ابعاد تربیتی سبک زندگی زمینه ساز ظهور									بخش های سند
		زیست محیطی	اقتصادی	سیاسی	اجتماعی	فرهنگی	عاطفی	عقلانی	اخلاقی	اعتقادی	
۴۹/۴	۱۰۸۹	۱۰۵	۸۶	۹۵	۱۳۵	۴۸	۱۶۲	۱۲۹	۱۰۳	۲۲۶	بخش اول
۲۹/۷	۶۵۴	۳۴	۵۸	۸۴	۱۷۹	۱۶	۹۵	۶۱	۵۸	۶۹	بخش دوم
۲۰/۹	۴۶۱	۲۶	۳۲	۶۳	۱۱۳	۱۱	۴۸	۷۵	۴۰	۵۳	بخش سوم
۱۰۰	۲۲۰۴	۱۶۵	۱۷۶	۲۴۲	۴۲۷	۷۵	۳۰۵	۲۶۵	۲۰۱	۳۴۸	مجموع

نمودار ۱. میزان کل فراوانی توجه به ابعاد تربیتی سبک زندگی زمینه ساز ظهور درمبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران

در جدول شماره ۵ داده‌های بهنجار شده توجه به ابعاد تربیتی سبک زندگی زمینه ساز ظهور درمبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران آمده است.

جدول ۵. داده‌های بهنجار شده توجه به ابعاد تربیتی سبک زندگی زمینه ساز ظهور درمبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران

بخش های سند	ابعاد تربیتی سبک زندگی زمینه ساز ظهور								
	اعتقادی	اخلاقی	عقلانی	عاطفی	فرهنگی	اجتماعی	سیاسی	اقتصادی	زیست محیطی
بخش اول	۰/۶۴۹	۰/۵۱۲	۰/۴۸۷	۰/۵۳۱	۰/۶۴۰	۰/۳۱۶	۰/۳۹۳	۰/۴۸۹	۰/۶۳۶
بخش دوم	۰/۱۹۸	۰/۲۸۹	۰/۲۳۰	۰/۳۱۱	۰/۲۱۳	۰/۴۱۹	۰/۳۴۷	۰/۳۳۰	۰/۲۰۶
بخش سوم	۰/۱۵۲	۰/۱۹۹	۰/۲۸۳	۰/۱۵۷	۰/۱۴۷	۰/۲۶۵	۰/۲۶۰	۰/۱۸۲	۰/۱۵۸

پس از نرمال سازی داده ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش شانون، مقدار بار اطلاعاتی (EJ) هریک از ابعاد به دست می آید که در جدول زیر آورده شده است.

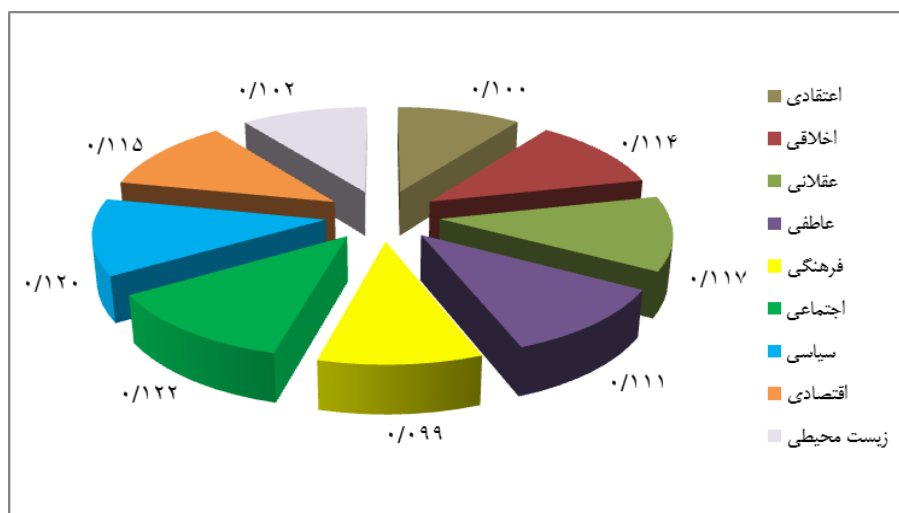
جدول ۶. مقدار بار اطلاعاتی ابعاد تربیتی سبک زندگی زمینه ساز ظهور درمبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران

ابعاد تربیتی	اعتقادی	اخلاقی	عقلانی	عاطفی	فرهنگی	اجتماعی	سیاسی	اقتصادی	زیست محیطی
بار اطلاعاتی (EJ)	۰/۸۱۶	۰/۹۳۱	۰/۹۵۲	۰/۹۰۱	۰/۸۰۸	۰/۹۸۷	۰/۹۸۳	۰/۹۳۴	۰/۸۲۳

در مرحله پایانی ضریب اهمیت ابعاد تربیتی سبک زندگی زمینه ساز ظهور با استفاده از فرمول مرحله سوم روش آنتروپی شانون محاسبه شده که آن هم در جدول زیر آمده و هر بُعدی که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد از درجه اهمیت (WJ) بیشتری برخوردار است. نتایج جدول شماره ۷ و نمودار شماره ۱ نشان می دهند از بین ابعاد نه گانه، بیشترین ضریب اهمیت مربوط به بُعد اجتماعی (۰/۱۲۲) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به بُعد فرهنگی (۰/۰۹۹) است.

جدول ۷. مقدار ضریب اهمیت ابعاد تربیتی سبک زندگی زمینه ساز ظهور درمبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران

ابعاد تربیتی	اعتقادی	اخلاقی	عقلانی	عاطفی	فرهنگی	اجتماعی	سیاسی	اقتصادی	زیست محیطی
ضریب اهمیت (WJ)	۰/۱۰۰	۰/۱۱۴	۰/۱۱۷	۰/۱۱۱	۰/۰۹۹	۰/۱۲۲	۰/۱۲۰	۰/۱۱۵	۰/۱۰۲

نمودار ۲. مقدار ضریب اهمیت ابعاد تربیتی سبک زندگی زمینه ساز ظهور درمبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران

نتیجه‌گیری

از جمله مهم‌ترین و اساسی‌ترین اهداف و اولویت‌های نظام‌های آموزشی در کشورهای مختلف جهان، به‌ویژه آن دسته از کشورهایی که با رویکرد دینی، دغدغه اتصاف و آراستگی دانش‌آموزان را به صفات و فضایل اخلاقی، معنوی و ارزشی دارند، تلاش برای فراهم کردن زمینه‌های لازم به منظور آموزش چگونگی زندگی مطلوب و سعادت‌مندانانه یادگیرندگان است. در واقع، این تصور و برداشت اساسی وجود دارد که از طریق اجرای برنامه‌های درسی مرتبط با آداب زندگی، اهداف و سیاست‌های نظام آموزشی در حوزه‌های اخلاقی، معنوی و مذهبی امکان‌پذیر و عملی می‌شود. بر این اساس می‌توان گفت در نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، به سبب ویژگی‌های اسلامی آن، حرکت در مسیر زیست دین‌دارانه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در واقع باید بر این نکته صحه گذاشت که در دوران فعلی و در کشور ما، نظام تعلیم و تربیت به اعتبار تعلق به جامعه‌ای با باورها (جهان‌بینی)، ارزش‌ها (ایدئولوژی) و نظام ترجیحات رفتاری خاص، نقش مهم و کارآمدی را در ترویج سبک زندگی اسلامی و به‌ویژه سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور - چه به صورت برنامه آشکار و چه به صورت برنامه ضمنی - بر عهده گرفته است.

با توجه به مطالب یادشده، می‌توان گفت فهم سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور به عنوان یکی از مهم‌ترین قلمروهای تربیتی، در روند تحقق شکوفایی و کمال دانش‌آموزان، نقشی اصلی ایفا می‌کند و اصولاً تربیت مطلوب محسوب می‌شود که از این طریق، متربی خود را ربوبی سازد. به بیان دیگر، سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور در معنای وسیع و گسترده خود تنها محدود به مسائل اعتقادی، معنوی یا اخلاقی نمی‌شود، بلکه رفتار و اندیشه آدمی را در سایر ابعاد فرهنگی، سیاسی، اعتقادی، اجتماعی، عاطفی و هیجانی دربر می‌گیرد و در یک کلمه، شخصیت انسان منتظر را پوشش می‌دهد. بر اساس این دیدگاه، هدف از سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور، پرورش انسان‌هایی است که ضمن اعتقاد و باور قلبی به اصول اعتقادی اسلام، مطابق با موازین و دستورات آن - چه در عرصه فردی و چه در عرصه اجتماعی - عمل کنند. با توجه به چنین دیدگاهی است که در حوزه تربیت اسلامی، پرورش مؤمنانه و منتظرانه دانش‌آموزان به عنوان یکی از جهت‌گیری‌ها و اولویت‌های مهم نظام آموزش و پرورش مطرح می‌شود.

پژوهش حاضر با هدف تحلیل ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور در مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران انجام شده و طی آن، مقوله‌های مرتبط در محتوای سند بررسی شدند. نتایج حاصل از بررسی نشان داد:

الف) در مجموع ۲۲۰۴ بار به مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور توجه شده که در این میان، سهم بخش‌های فلسفه تربیت ۱۰۸۹ فراوانی یا ۴۹/۴ درصد، فلسفه تربیت رسمی و عمومی ۶۵۴ فراوانی یا ۲۹/۷ درصد و ره‌نامه نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران ۴۶۱ فراوانی یا ۲۰/۹ درصد است.

ب) مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران [به لحاظ مقادیر فراوانی، بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت] به ابعاد تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور اعتقادی (۳۴۸، ۰/۸۱۶، ۰/۱۰۰)، اخلاقی (۲۰۱، ۰/۹۳۱، ۰/۱۱۴)، عقلانی (۲۶۵، ۰/۹۵۲، ۰/۱۱۷)، عاطفی (۳۰۵، ۰/۹۰۱، ۰/۱۱۱)، فرهنگی (۷۵، ۰/۸۰۸، ۰/۰۹۹)، اجتماعی (۴۲۷، ۰/۹۸۷، ۰/۱۲۲)، سیاسی (۲۴۲، ۰/۹۸۳، ۰/۱۲۰)، اقتصادی (۱۷۶، ۰/۹۳۴، ۰/۱۱۵)، زیست‌محیطی (۱۶۵، ۰/۸۲۳، ۰/۱۰۲) توجهی پراکنده و نامتوازن داشته است.

پ) از بین یکصد مؤلفه تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور، بیشترین توجه به مؤلفه‌های عدالت‌گرایی، اتحاد و انسجام، مسئولیت‌پذیری، تعاون و همکاری، مشارکت سیاسی، تقوا و هدفمندی زندگی به ترتیب با ۹۷، ۷۷، ۷۳، ۷۳، ۶۶، ۵۸، ۵۸ فراوانی بوده و به مؤلفه‌های فهم چگونگی غیبت امام با یک فراوانی، درک عقلانی امکان غیبت امام، شهادت طلبی در راه تحقق آرمان‌های امام و پرداخت صدقه برای سلامتی امام با سه فراوانی، صله رحم، دوستی با محبان امام و مقابله با بخل‌ورزی با چهار فراوانی کمتر توجه شده است.

گفتنی است میزان توجه فعلی به ابعاد و مؤلفه‌ها به دلایلی همچون نگرش و ترجیحات سیاست‌گذاران آموزشی و برنامه‌ریزان درسی، محدودیت در حجم سند و تلقی کافی بودن فراوانی‌های بیان شده در آن است که لازم است با بررسی‌های میدانی و استفاده از نظریات صاحب‌نظران، کافی بودن مباحث ارائه شده مورد بررسی دقیق‌تر قرار گیرد.

پیشنهاد‌های عملی برای کاربری یافته‌ها

۱. نتایج پژوهش حاضر می‌تواند زمینه‌ای را برای بازاندیشی و بازنگری مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران فراهم آورد که سیاست‌گذاران آموزشی به مؤلفه‌های کمتر توجه شده سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور، عنایت بیشتری داشته باشند.

۲. با توجه به نیازهای دانش‌آموزان برای برنامه‌ریزی و اداره مطلوب زندگی با محوریت فرهنگ مهدوی، تحلیل آموزش مباحث سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور در محتوای کتاب‌های درسی می‌تواند راهکاری مناسب برای بازسازی برنامه درسی دوره‌های عمومی به شمار آید.

۳. برنامه‌ریزان درسی می‌توانند با استفاده از ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور - که در این پژوهش معرفی شده‌اند - به عنوان الگویی عملی برای گزینش، طراحی و تدوین محتوای مناسب‌تر - در راه پرورش همه‌جانبه هویت اخلاقی دانش‌آموزان زمینه‌ساز ظهور - استفاده کنند.

۴. با توجه به اقتضات آموزش و پرورش در عصر جدید و اهمیت آموزش آداب زندگی و لزوم همخوانی بیشتر اسناد پشتیبان نقشه جامع علمی کشور، صاحب‌نظران مرتبط سعی کنند ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور را در خلال برنامه‌های آموزشی، به صورت ماریپچی^۱ تنظیم کنند و ارائه دهند.

۵. طراحی بسته‌ها و نرم‌افزارهای مرتبط با آموزش مباحث سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور، ویژه معلمان، دانش‌آموزان، والدین و کارشناسان می‌تواند به عنوان مکمل سند مبانی نظری تحول بنیادین و محتوای کتاب‌های درسی مورد استفاده قرار گیرد.

۶. با توجه به کاستی‌های موجود در مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران، دست‌اندرکاران آموزش و پرورش می‌توانند به کمک آموزش‌های ضمن خدمت، اهمیت پرداختن به مفاهیم مرتبط با ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور را برای مدیران و دبیران آموزشی تشریح کنند که آنان در فرصت‌ها و مناسبت‌های گوناگون برای دانش‌آموزان تبیین نمایند تا این مباحث به برنامه درسی پنهان یا برنامه درسی مغفول، تبدیل نشوند.

۱. برنامه درسی ماریپچی، یکی از روش‌های تنظیم محتواست که در آن، برخی مفاهیم، عقاید یا موضوع‌های اساسی به تدریج در طول برنامه درسی عرضه می‌شوند، بدون آن‌که تمامی زمینه‌مورد یادگیری به طور کامل و منظم تکرار شود. در این شیوه با تعیین توالی تجربیات یادگیری، دانش‌آموزان با جنبه‌های معین موضوعات آشنا می‌شوند و موقعیت برای برخورد دوباره آن‌ها در شکل پیچیده‌تر در سال‌های متوالی فراهم می‌گردد. این شیوه برای این به وجود آمده که مطالعات دانش‌آموزان را عمیق‌تر می‌سازد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۸: ۱۹۰ - ۱۹۱).

منابع

- آریان پور، منوچهر (۱۳۸۹ش)، فرهنگ پیشرو آریان پور، تهران، جهان رایانه امین.
- آهنگران، محمدرسول (۱۳۸۸ش)، «بررسی مبانی ضرورت زمینه‌سازی برای ظهور موعود»، فصل‌نامه مشرق موعود، سال سوم، شماره ۱۲.
- آیتی، نصرت‌الله (۱۳۹۰ش)، «زمینه‌سازی ظهور؛ چیستی و چگونگی»، فصل‌نامه مشرق موعود، سال پنجم، شماره ۱۹.
- ابن ماجه قزوینی (۱۳۹۵ق)، محمدبن یزید، سنن، تحقیق: محمد فؤاد عبدالباقی، بیروت، دارالفکر للطباعة و النشر.
- ابن مسکویه، احمد بن محمد (۱۳۸۱ش)، تهذیب الاخلاق، تهران، اساطیر.
- آذر، عادل (۱۳۸۰ش)، «بسط و توسعه روش آنتروپی شانون برای پردازش داده‌ها در تحلیل محتوا»، فصل‌نامه علوم انسانی دانشگاه الزهراء ع، سال یازدهم، شماره ۳۷ و ۳۸.
- باقری، خسرو (۱۳۹۰ش)، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی (ج ۱)، تهران، انتشارات مدرسه.
- پورسیدآقایی، سیدمسعود (۱۳۸۸ش)، «زمینه‌سازی ظهور»، فصل‌نامه مشرق موعود، سال سوم، ش ۱۰.
- حاتمی، محمدرضا (۱۳۹۱ش)، «پیش‌درآمدی بر ارزش‌های مهدوی از نگاه تربیتی»، فصل‌نامه راه تربیت، سال هفتم، شماره ۱۹.
- حسینی دشتی، سید عبدالله (۱۳۸۴ش)، چهره‌های درخشان چهارده معصوم، قم، موعود سالم.
- دریس‌سوی، سمیه؛ علی‌نقی فقیهی؛ حسن نجفی (۱۳۹۳ش)، «سبک اخلاق اجتماعی مهدی‌یاوران؛ برگرفته از آیات و روایات»، فصل‌نامه پژوهش‌های مهدوی، سال سوم، شماره ۱۱.
- دلشاد تهرانی، مصطفی (۱۳۷۷ش)، سیری در تربیت اسلامی، تهران، ذکر.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷ش)، لغت‌نامه دهخدا (ج ۴ و ۹)، تهران، دانشگاه تهران.
- راغب اصفهانی، حسین (۱۴۱۶ق)، مفردات الفاظ قرآن، بیروت، دارالقلم.
- سبجانی‌نیا، محمدتقی (۱۳۸۸ش)، «نظریه تغییر و تأثیر آن در زمینه‌سازی ظهور»، فصل‌نامه مشرق موعود، سال سوم، شماره ۱۱.
- سهرابی، فرامرز (۱۳۹۳ش)، «اخلاق زمینه‌ساز»، فصل‌نامه پژوهش‌های مهدوی، سال سوم، شماره ۹.
- شکاری، رقیه (۱۳۸۹ش)، فرهنگ علوم اجتماعی، تهران، جامعه‌شناسان.
- صافی گلپایگانی، لطف‌الله (۱۳۷۸ش)، منتخب الأثر فی امام‌الثنائی عشر، قم، انتشارات

- حضرت معصومه علیها السلام.
- صدوق، ابی جعفر محمد بن علی بن بابویه (۱۳۸۰ ش)، *کمال الدین و تمام النعمة*، ترجمه: پهلوان، قم، دارالحدیث.
- صمدی، قنبرعلی (۱۳۸۸ ش)، «آموزه‌های انتظار و زمینه‌سازی ظهور»، فصل‌نامه *مشرق موعود*، سال سوم، شماره ۱۱.
- طبرسی، احمد بن علی (۱۴۱۶ ق)، *الاحتجاج*، تهران، اسوه.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۴ ق)، *الامالی*، قم، بعثت.
- فایضی، علی؛ محسن آشتیانی (۱۳۷۷ ش)، *مبانی تربیت و اخلاق اسلامی*، قم، روحانی.
- فتحی واجارگاه، کورش (۱۳۸۸ ش)، *اصول و مفاهیم برنامه‌ریزی درسی*، تهران، بال.
- فرمپینی فراهانی، محسن (۱۳۹۰ ش)، *فرهنگ توصیفی علوم تربیتی*، تهران، اسرار دانش.
- فقیهی، علی نقی؛ رضا جعفری هرندی؛ حسن نجفی (۱۳۹۳ ش)، «تحلیل جایگاه صفات و رفتارهای اخلاقی زمینه‌ساز ظهور در محتوای کتاب‌های درسی عمومی دانشگاهی ایران»، فصل‌نامه *مشرق موعود*، سال هشتم، شماره ۳۱.
- فیض کاشانی، محمد بن محمد محسن (۱۴۰۷ ق)، *معادن الحکمة*، قم، اسلامی.
- فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی (۱۳۷۲ ش)، *المحجة البيضاء فی تهذیب الاحیاء*، مشهد، آستان قدس رضوی.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۴۴ ش)، *الکافی*، تهران، دارالکتب الاسلامیة.
- گروه نویسندگان (۱۳۹۰ ش)، *سند مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران*، تهران، شورای عالی آموزش و پرورش.
- گودرزی، غلامرضا (۱۳۹۳ ش)، «مؤلفه‌های راهبردی اخلاق و سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور»، فصل‌نامه *مشرق موعود*، سال هشتم، شماره ۳۱.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ ق)، *بحارالانوار*، بیروت، مؤسسه الوفاء.
- محمدی ری شهری، محمد (۱۳۷۹ ش)، *میزان الحکمة*، قم، دارالحدیث.
- محمدی، محسن؛ حسین خلیفه؛ مریم فرهادی (۱۳۹۳ ش)، «سبک زندگی زمینه‌ساز و زندگی غربی»، فصل‌نامه *مشرق موعود*، سال هشتم، شماره ۳۱.
- مرادی، مسعود؛ محمد سیدکلان؛ لیلا عیاری (۱۳۹۳ ش)، «طراحی الگوی برنامه درسی معنوی در راستای تربیت زمینه‌ساز»، فصل‌نامه *پژوهش‌های مهدوی*، سال سوم، شماره ۹.
- مشکانی سبزواری، عباسعلی؛ یاسر صولتی؛ احمدعلی بیاتی (۱۳۹۲ ش)، «چیستی و جایگاه سبک زندگی در فرایند تکاملی انقلاب اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری»، ماه‌نامه *معرفت*.

سال بیست و دوم، شماره ۱۸۵.

- معین، محمد (۱۳۸۵ش)، فرهنگ فارسی، تهران، امیر کبیر.
- منزوی بزرگی، جواد؛ صادق احمدی (۱۳۹۳ش)، «درآمدی بر جایگاه اخلاق متعالیه در سبک زندگی زمینه ساز»، فصل نامه پژوهش های مهدوی، سال دوم، شماره ۸.
- موسوی گیلانی، سید رضی (۱۳۹۲ش)، «چیستی و چرایی سبک زندگی و نسبت آن با دین و مهدویت»، فصل نامه مشرق موعود، سال هفتم، شماره ۲۵.
- مهدوی کنی، محمدسعید (۱۳۸۷ش)، «مفهوم سبک زندگی و گستره آن در علوم اجتماعی»، فصل نامه تحقیقات فرهنگی، سال اول، شماره ۱.
- _____ (۱۳۹۰ش)، دین و سبک زندگی، تهران، دانشگاه

امام صادق علیه السلام.

- نجفی، حسن (۱۳۹۳ش)، تحلیل محتوای مؤلفه های سبک زندگی اسلامی در کتاب های درسی عمومی دانشگاهی به منظور ارائه پیشنهادهای کاربردی (پایان نامه کارشناسی ارشد)، تهران، دانشکده علوم انسانی دانشگاه شاهد.
- نعمانی، محمد بن ابراهیم (۱۳۷۶ش)، الغیبة، ترجمه: علی اکبر غفاری، تهران، مکتبه الصدوق.
- یزدی حائری، علی بن زین العابدین (۱۴۲۲ق)، الناصب فی احوال الامام الغائب، بیروت، مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.

- Batmaker, A. M (2007), The Impact of "skills for life" on Adult Basic Skills in England: How Should We Interpret Trends in Participation and Achievement?, The Journal of ERIC.
- Darden. C. A, Günter. E. J(2007), Life skills development scale- adolescence from, Journal health counseling.
- Glenn, W (2006), Life Style Theory: past, present and future, NewYork: Nova Science publisher.
- Hunt, S (2005), Religion and Every Day Life, London: Routledge.
- Hyler, E. & Hyler, L (2014), Lifestyles: Past, Present, Future. A Unit to Integrate Economics in the Junior High Classroom, The Journal of ERIC.
- Johnson, Lee N. & Others (2005), Life Skills Literacy: An Intervention Model to Alleviate Family Poverty, The Journal of ERIC.
- UNICEF (2003), Life skills, Which Sjills are Life skills?, In: <http://www.UNICEF.org>.
- World health organization (2009), The life skills education project Geneva, Who Technical report series.

